

میراث معنوی امام شهید حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای قدس الله نفسه الزکیه

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سعید روستاآزاد*

اشاره

در میان شخصیت‌های تاریخ معاصر ایران، شهید امام خامنه‌ای رحمته الله علیه جایگاهی ویژه دارند. ایشان نه تنها در عرصه سیاست و جهاد، که در ساحت خلوت و نجوا با معبود، الگویی تمام‌نما بودند. میراث معنوی ایشان برخلاف آثار مادی، با مرگ نه تنها پایان نمی‌یابد، بلکه در سیره عملی شاگردان و دوست‌داران نظام اسلامی جاری و ساری می‌گردد و همچنان به مثابه منبعی زنده برای راهبری و هدایت دل‌ها عمل می‌کند. این میراث گران‌سنگ، ابعاد گوناگونی دارد که هر کدام می‌تواند برای مبلغین دینی که در خط مقدم تبیین و تبلیغ دین قرار دارند، چراغ راه باشد. نوشتار پیش‌رو در پی آن است تا با کاوش در بیانات رهبر معظم شهید، برخی از میراث معنوی و ماندگار ایشان را تبیین کند. به این امید که مبلغان اسلامی با تمسک به این ذخیره ارزشمند، هم خود از آن میراث معنوی بهره‌مند شوند و هم در رسالت خطیر خود مؤثرتر ظاهر گردند.

مقدمه

رهبر معظم انقلاب اسلامی در طیف گسترده‌ای از بیانات خود، به صراحت و مکرر از مفهوم «میراث معنوی» سخن گفته‌اند؛ برای نمونه در پیام تسلیت به مناسبت درگذشت آیت‌الله آصف‌محسنی، مجاهدت‌های ده‌ه‌ساله آن عالم را زمینه‌ساز «برکات مستمر و ماندگاری» دانسته‌اند که «میراث ارزشمند معنوی» آن بزرگوار است.^۱ همچنین در دیدار مسئولان نظام در عید سعید فطر، ایشان این روز را «مایه گسترش میراث معنوی» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله معرفی می‌کنند و مهم‌ترین مشکل جهان اسلام را تفرقه و عدم اتحاد کلمه ارزیابی کرده‌اند.^۲ افزون بر این، در

* عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و معاون فرهنگی و تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

۱. <https://www.leader.ir/fa/content/23322>.

۲. <https://www.leader.ir/fa/speech/2651>.

دیدار با حجت‌الاسلام ری‌شهری، با صراحت تمام فرموده‌اند: «حقیقت قضیه این است که حج متعلق به ماست. اصلاً حج میراث متقین است»؛ در ادامه، حج را «همان میراث حقیقی رسول اکرم صلی الله علیه و آله» نامیده‌اند.^۱ ایشان بیداری اسلامی و نهضت اسلامی را «میراث بزرگ امام راحل رحمته الله» و بزرگ‌ترین هدیه آن حضرت به تاریخ و دنیای اسلام دانسته‌اند^۲ و در دیدار با خانواده و اعضای ستاد بزرگداشت سردار سلیمانی، سخن فرمانده سپاه که «میراث ماندگار و پرچم پرافتخار شهید سلیمانی» را پرچم مقاومت خوانده بود، تأیید کردند.^۳

ایشان در دیدار دست‌اندرکاران کنگره ملی شهدای لرستان، با تأکید بر جریان‌سازی فکری و عملی، فرمودند: باید «از گذشته تاریخی خود استفاده کنیم و میراث گذشته را به نسل‌های کنونی منتقل کنیم» که نشان‌دهنده نگاه راهبردی ایشان به انتقال سرمایه‌های معنوی به نسل آینده است.^۴

در مجموع، این عبارات متعدد و صریح که در مناسبت‌های گوناگون از سوی ایشان ایراد شده است، به روشنی اثبات می‌کند که مقوله «میراث معنوی» یکی از مفاهیم محوری و تکرارشونده در اندیشه و کلام رهبر معظم انقلاب اسلامی است؛ مفهومی که هم شامل میراث انبیا و اولیای الهی می‌شود، هم میراث علمای مجاهد و شهدای والا مقام را دربرمی‌گیرد و هم بر ضرورت انتقال این سرمایه‌های معنوی به نسل‌های آینده تأکید دارد.

مهم‌ترین میراث معنوی رهبر شهید انقلاب اسلامی

در این بخش به پاره‌ای از مهم‌ترین میراث معنوی رهبر شهید انقلاب اسلامی اشاره می‌شود.

۱. معنویت و نورانیت دل در عرصه فردی و اجتماعی

رهبر شهید رحمته الله پس از جنگ دوازده‌روزه، خطاب به طلاب و مبلغان فرمودند: «نورانی کردن دل‌ها، ثبات و سکینه و گره‌زدن قلب مردم با ادعیه، از وظایف مبلغین و روحانیت است».^۵ ایشان خود در تهجد، قرائت قرآن و توجه به مبدأ عالم و توجه به حضرت ولی عصر علیه السلام پیشتاز بودند. به اعتقاد ایشان بر اثر ریاضت‌های شرعی و الهی ماه مبارک رمضان که روزه یکی از این ریاضت‌هاست، انسان با اختیار و اراده خود، ترک لذات مادی را در ساعت‌های طولانی انجام

۱. <https://www.leader.ir/fa/speech/540>.

۲. <https://www.leader.ir/fa/content/858>.

۳. <https://www.leader.ir/fa/content/26223>.

۴. <https://www.leader.ir/fa/content/26731>.

۵. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=60746>.

می‌دهد و بر هوس‌ها و خواهش‌های نفسانی در طول ایام روزه‌داری برتری می‌یابد. افزون بر این، انس با قرآن، تلاوت کلام پروردگار، آشنایی با معارف و مفاهیم قرآنی و نیز حالت ذکر و دعا و تضرع و توجه و انسی که انسان با خدای متعال در روزها و شب‌های ماه رمضان به‌ویژه شب‌های مبارک قدر پیدا می‌کند، نورانیتی به دل می‌دهد؛ نظافت و نزاهتی به جان انسان می‌بخشد.^۱

ایشان در مقام تبیین اهمیت و ضرورت توجه به معنویت و نورانیت دل در عرصه اجتماعی فرمودند: «جامعه اسلامی و انقلابی ما اگر چنانچه از ذکر الهی و یاد الهی و خشوع در مقابل پروردگار و تضرع در مقابل پروردگار غافل بشود، مطمئناً ضربه خواهد خورد، سیلی خواهد خورد، مطمئناً ناکام خواهد شد. ما به آن اهداف والا، به آن خواسته‌های مطلوب، در صورتی می‌رسیم که بتوانیم یک تلاش مؤمنانه و صادقانه‌ای را دنبال بکنیم؛ و آن جز با توجه به خدای متعال و افزایش نورانیت دل و ارتباط دل با خدای متعال ممکن نیست.^۲ خداوند متعال در سوره «شعراء» می‌فرماید: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ * إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ»^۳ روزی که هیچ مال و اولادی سود نمی‌دهد * مگر کسی که دلی سالم [از رذایل و خبیثات] به پیشگاه خدا بیاورد». برخی مفسران گفته‌اند: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» از باب مثال است، وگرنه نه پدر و نه مادر و نه عشیره و نه قبیله و نه رفیق و نه زن و نه شوهر نمی‌توانند فریادرس باشند^۴ (نه افراد و نه اجتماعات).

هم‌چنان‌که از توصیه‌های دائمی رهبر شهید توجه به قرائت قرآن، حضور در مجالس قرآنی، تشویق به حفظ و قرائت و تجوید بود و همگان را مؤکداً به قرآن رهنمون می‌ساختند. علاوه بر توصیه، سیره و سلوک فردی و اجتماعی آن عزیز حاکی از توکل، اعتماد و عدم ترس از دشمن در پرتو معنویت و خداخواهی بود و این اعتماد به نفس و عدم ترس انباشته و اجتماعی مردم بزرگ ایران، عمدتاً برگرفته از شجاعت و ترسی آن قائد شهید است. به تعبیر آن شاعر بزرگوار: این خامنه‌ای بود که به ما شوق خطر داد این ذلت دشمن که ببینی اثر اوست

۲. تربیت خانواده و عموم جامعه

یکی دیگر از محورهای برجسته در میراث معنوی ایشان، توجه ویژه بر دو حوزه «تربیت

۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23506>.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=18492>.

۳. شعراء: ۸۸ - ۸۹.

۴. سیدعبدالحسین طیب، اطیب البیان، ج ۱۰، ص ۴۹.

خانوادگی» و «تربیت عمومی جامعه» است. ایشان والد شش فرزند (چهار پسر و دو دختر) بودند. تجربه زیسته نشان می‌دهد که تواضع، ادب و فروتنی مشاهده شده در رفتار این فرزندان، حاصل نظام تربیتی هدفمند و هماهنگ ایشان و همسرشان بوده است؛ الگویی که در مقایسه با وضعیت برخی از خانواده‌های دارای مناصب حکومتی یا مدیریتی (حتی در سطوح بسیار پایین) پدیده‌ای نسبتاً کم‌تکرار به شمار می‌رود. چه بسا فرزندان کارگزاران در رده‌های پایین‌تر مناصب عمومی، خود را متمایز از دیگران می‌پندارند و رفتاری متفاوت از هنجارهای عمومی از خود بروز می‌دهند. آنچه در خانواده ایشان جاری بود و حتی پس از تصدی مقام‌های ریاست جمهوری و رهبری همچنان تداوم یافت - یعنی ادب، تواضع و فضای حاکم بر ارزش‌های معنوی - می‌تواند به مثابه «درس آموخته تربیتی» برای تمامی خانواده‌ها و نیز نظام‌های آموزشی و تربیتی جامعه تلقی گردد.

ایشان درباره اهمیت تربیت فرزند می‌فرمود:

فرزند صالحی تربیت بکنید که بعد از رفتن شما از خدای متعال برای شما طلب مغفرت بکند. بعضی از بچه‌ها هستند که پدرها و مادرها، جانشان را، هستی‌شان را، آبرویشان را، مالشان را صرف این بچه‌ها می‌کنند؛ [اما] بعد از اینکه پدر از دنیا رفت، یک فاتحه هم برای پدر نمی‌خوانند، یک طلب مغفرت هم برای پدر نمی‌کنند، اصلاً یادشان نمی‌آید؛ [اگر] یادشان هم بیاید، قضایا نقل می‌کنند، نه اینکه از خدای متعال برای او طلب مغفرت کنند. آن چیزی که آن بیچاره احتیاج دارد، این است که شما از خدا برای او طلب مغفرت کنید، طلب رحمت بکنید؛ به این احتیاج دارد؛ [نه] اینکه حالا شما بیایی بنشیني مثلاً درباره خصوصیات او، طبق سلیقه خودت - حالا بعضی اوقات که گرایش‌های سیاسی هم دخالت می‌کند - یک چیزهایی بگویی، که روح آن بیچاره هم آنجا معذب می‌شود. اهمیت تربیت فرزند صالح از جمله اینجا معلوم می‌شود که خوب، این همه شما زحمت می‌کشید، این را بزرگ می‌کنید، به سواد و علم و رشد و امکانات و مانند اینها می‌رسانید که به درد شما بخورد. مهم‌ترین چیزی هم که ممکن است از فرزند، به درد پدر بخورد، این است که برای او طلب مغفرت کند.^۱

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ صَدَقَةٍ تَجْرِي لَهُ أَوْ وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ»^۲ هنگامی که انسان می‌میرد، [پرونده] عملش قطع می‌شود جز از سه

۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43145>.

۲. محمد بن حسن فتال نیشابوری، روضة الواعظین و بصيرة المتعظین (ط - القديمة)، ج ۱، ص ۱۱.

چیز: دانشی که از آن بهره برده شود، یا صدقه‌ای که [ثوابش] پیوسته به او برسد، یا فرزند شایسته‌ای که برای وی دعا کند».

امام شهید در سفارش به مخاطبان‌شان می‌فرمودند: «برادران و خواهران، پدرها و مادرهایتان را فراموش نکنید؛ یعنی یکی از چیزهایی که حتماً مقید باشید، [دعا و طلب مغفرت برای آنها باشد]. یکی از چیزهایی که حضرت در دعای شریف صحیفه سجّادیه درباره والدین از خدای متعال طلب می‌کنند، این است که توفیق بده من بعد از هر نمازی آنها را دعا کنم، یعنی این یکی از توفیقات الهی است».^۱ امام سجّاد علیه السلام خطاب به خداوند عرض می‌کند: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، وَاخْصُصْ أَبِيَّ بِأَفْضَلِ مَا خَصَّصْتَ بِهِ آبَاءَ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ وَ أُمَّهَاتِهِمْ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. اللَّهُمَّ لَا تُنْسِنِي ذِكْرَهُمَا فِي أَدْبَارِ صَلَوَاتِي»^۲ بار خدایا، بر محمد و خاندان و ذریه‌اش درود فرست و پدر و مادرم را به بهترین آنچه پدران و مادران بندگان مؤمنان را بدان مخصوص گردانیدی، ویژه بدار؛ ای مهربان‌ترین مهربانان. بار خدایا، یاد آن دورا در پایان نمازهایم از خاطر مبر».

توجه به تربیت فکری و فرهنگی فرزندان از سوی رهبر شهید نیز قابل توجه است در این باره خاطره ایشان از پی‌جویی و یافتن کتاب قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب مرحوم آذر یزدی، با هدف تربیتی فرزندان قابل ذکر می‌باشد. حضور دو فرزند ایشان در جبهه‌های جنگ مانند سایر بسیجیان، اشتغال هر شش فرزند پسر و دختر در امور دینی و فرهنگی و همچنین دامادها، احتراز و دوری خانواده از مسائل مالی و سرمایه‌گذاری، احتراز از رسانه‌ای بودن و چهره رسانه‌ای شدن فرزندان آن شهید همه و همه گویای تربیت عمیق، هدفمند و معنوی ایشان است. و اکنون ملت بزرگ ایران ثمره تربیت آن قائد بزرگ را در وجود رهبر فرزانه حضرت آیت‌الله سید مجتبی حسینی خامنه‌ای به عنوان رهبر الهی، معنوی، شجاع و نترس کاملاً درک می‌کنند.

رهبر شهید همچنین درباره تربیت عموم جامعه فرمودند:

امیرالمؤمنین علیه الصلاة والسلام در جامعه اسلامی آن روز بر سر کار آمد؛ وضع امت مسلمان با آن روزی که پیغمبر اکرم از دنیا رفت، تفاوت زیادی کرده بود. این بیست و پنج سال فاصله بین رحلت پیغمبر اکرم و آمدن امیرالمؤمنین بر سر کار، حوادث زیادی اتفاق افتاده بود که این حوادث بر روی ذهن و فکر و اخلاق و عمل

۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43145>.

۲. صحیفه سجّادیه، دعای ۲۴.

جامعه اسلامی اثر گذاشته بود و بعد، این نظام و این جامعه را امیرالمؤمنین تحویل گرفت. نزدیک پنج‌سال امیرالمؤمنین در آن کشور بزرگ اسلامی حکومت کرد. این پنج‌سال، هر روزش حاوی یک درس است. یکی از کارهای مستمر امیرالمؤمنین، پرداختن به تربیت اخلاقی آن مردم است.^۱

بر همین اساس رهبر شهیدمان با تکیه بر مشترکات دین اسلام و بعضاً مشترکات بین‌الادیانی به تربیت ریشه‌دار و قویم انسان‌هایی در گستره عالم موفق شدند. با اینکه امر تربیت نوعاً با جمع محدود میسر و میسر است؛ اما امام راحل و قائد شهید هنرمندانه این امر را جهانی کردند و چه بسا نقش خون مبارک ایشان در گسترش و توسعه امر تربیت اجتماع نقشی بارز و قابل توجه است.

۳. تربیت مجاهد

محور سوم از میراث معنوی رهبر شهید انقلاب اسلامی که اهمیت بسیاری دارد، تربیت مجاهد است. یکی از ویژگی‌های معنویت امام خمینی علیه‌السلام و امام خامنه‌ای شهید، گره‌زدن معنویت با جهاد بود. مسئله معنویت و اخلاق در مکاتب بسیاری مطرح می‌شود؛ اما آن محور مهمی که مورد توجه مقام معظم رهبری بود، تربیت و گره‌زدن معنویت با جهاد بود. ایشان در مقام تبیین جایگاه بزرگ حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام می‌فرمودند:

یک نکته‌ای را جوان‌های ما توجه بکنند، میراث ارزشمند دینی در طول قرن‌ها که دست‌به‌دست از نسل‌ها به زمان امروز رسیده است، حامل یک نکته مهم است و آن اینکه در تمدن اسلامی در تفکر اسلامی این سه چیز با یکدیگر همراه‌اند؛ اولاً دانش، دوم تقوا و معنویت و سوم مبارزه و جهاد فی سبیل‌الله؛ لذا که همین نکته سوم هم درباره این بزرگوار است که به عنوان جهاد فی سبیل‌الله زندگی را می‌گذرانیده است. اگر مبارز نبود، حکومت فاسد عباسی در آن زمان او را تعقیب نمی‌کرد. اگر پرچم عدالت‌خواهی در دست او نبود، بلاشک این مرد عالم از موطن خود که مدینه و حجاز است به ری و به این نقطه با آن زندگی دشواری که از او در روایات نقل شده است دچار نمی‌شد و نمی‌افتاد.^۲

الگوی مجاهدانی که در سراسر منطقه از جمله یمن، هند، فلسطین، سوریه، عراق، کشور

۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17060>.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/amp-content?id=57869>.

خودمان و همه کشورهای اسلامی که احساس می‌کنند باید در برابر زورگویی بایستند، مکتب امام عظیم‌الشان و امام خامنه‌ای شهید است. امام در یکی از پیام‌هایشان فرمودند: «فتح الفتوح» انقلاب اسلامی عبارت است از تربیت جوان‌هایی که این جور در راه خدا مخلصانه به آب و آتش می‌زنند.^۱ در حقیقت هم انسان‌سازی، تربیت انسان‌های صالح، ایجاد آدم‌های اُسوه که انسان بتواند به آنها افتخار بکند، از هر فتحی بالاتر است.^۲

آیه «شجره طیبه» پس از آیه نصرت الهی بیشترین استفاده را در بیانات و پیام‌های منتشر شده از امام خامنه‌ای شهید با ۴۴ بار تکرار داشته است: «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ: ^۳ آیا ندیدی چگونه خداوند "کلمه طیبه" [و گفتار پاکیزه] را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن [در زمین] ثابت، و شاخه آن در آسمان است». مفسران دیدگاه‌های مختلفی برای توضیح کلمه طیبه ارائه داده‌اند؛ از جمله آنها عبارت است از: «کلمه توحید و جمله لا اله الا الله»، «اوامر و فرمان‌های الهی»، «ایمان»، «شخص مؤمن»، «قرآن» و ...^۴ رهبر شهید انقلاب اسلامی معتقدند: «همه حقایق درست عالم، کلمه طیبه و کلمات الله‌اند. ما در زمینه مورد نظر خودمان، کلمه طیبه را پیدا می‌کنیم». بنابراین رهبر شهید در بیانات خود امام خمینی علیه السلام، بسیج، انقلاب اسلامی، قیام مردم قم، ارتش، حوزه علمیه قم، سخن حق و ... را به مثابه برخی از مصادیق کلمه طیبه ذکر کرده‌اند؛^۵ از این رو تربیت مجاهد هم می‌تواند یکی از مصادیق کلمه طیبه باشد.

۴. تقویت جبهه مقاومت

یکی از بیانات سالانه شهید امام خامنه‌ای، در حرم مطهر امام خمینی و به مناسبت سالگرد رحلت امام بزرگوار بود. ایشان هر سال به برخی از ابعاد شخصیت امام می‌پرداختند؛ اما آنچه سال ۱۳۹۸ اتفاق افتاد، این بود که رهبر شهید، مکتب امام را «مکتب مقاومت» نامیدند و با اشاره به مبنای قرآنی آن فرمودند: «بنده وقتی به این خصوصیت امام نگاه می‌کنم و به آیات قرآن مراجعه می‌کنم، می‌بینم امام حقیقتاً بسیاری از آیات قرآن را با همین ایستادگی خود و مقاومت

۱. سیدروح‌الله خمینی علیه السلام، صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۳۹۴ - ۳۹۵.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4009>.

۳. ابراهیم: ۲۴.

۴. سیدمحمدحسین طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۲، ص ۷۱.

۵. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=26884>.

خود معنا کرد).^۱ یکی از نمونه‌های مهم آن داستان مبارزه طالوت (فرمانده بنی اسرائیل) با جالوت (ابر قدرت ستمگر) است: «وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَدْرًا وَ ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَ انصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ: هنگامی که سپاه طالوت با لشکر جالوت روبرو شدند، گفتند پروردگارا، [مقاومت] در برابر دشمن را بر ما سرازیر کن و گام‌هایمان را استوار دار، و ما را بر این دشمنان کافر پیروز بگردان». خداوند در دوران مبارزه پیامبر اسلام نیز همین راهکار را توصیه می‌فرماید و هشدار می‌دهد که از مقاومت کردن کوتاه نیایید: «فَاسْتَقِمَّ كَمَا اُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطغَوْا اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»^۲ همان‌گونه که به تو فرمان داده‌ایم، بر این دین پایداری کن». کسانی هم که از شرک توبه کرده‌اند و همراه تو ایمان آورده‌اند، باید در این مسیر پایداری کنند. مبادا دست از مقاومت بردارید و طغیان کنید و از بندگی خدا منحرف شوید که او به کارهای شما بیناست و در صورت عقب‌نشینی، شما را مؤاخذه خواهد کرد.

می‌توان ایجاد و تقویت جبهه مقاومت را یکی از مصادیق روایت پیامبر خدا ﷺ به شمار آورد که فرمودند: «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ»^۳ هر کسی سنت نیکویی را پایه‌گذاری کند، پاداش آن و همچنین پاداش کسانی که تا روز قیامت به آن عمل کنند را خواهد داشت، بدون آنکه چیزی از پاداش عمل‌کنندگان کاسته شود».

رهبر انقلاب اسلامی با گرامی‌داشت یاد و خاطره همه شهیدان مدافع حرم و جبهه مقاومت به‌ویژه سردار شهید سلیمانی، دفاع از حرم را جنبه‌ای نمادین در دفاع از تفکر و آرمان‌های صاحب آن حرم و اهل بیت علیهم‌السلام دانستند و فرمودند: آرمان‌های بلند مکتب اهل بیت علیهم‌السلام همچون عدالت، آزادی، مبارزه با قدرت‌های ظالم و «ایشان و فداکاری در راه حق»، همواره در میان وجدان‌های پاک طالب دارند؛^۴ از این رو مهم‌ترین نقش و خدمت شهید سلیمانی، احیای جبهه مقاومت در منطقه بوده است.^۵

در پایان نمی‌توان به میراث گرانسنگ معنوی ایشان در زمینه اتحاد امت اسلامی و تقریب مذاهب، پیوند معنویت و عقلانیت در تمدن‌سازی، اعتماد به نفس ملی در حوزه‌های دفاعی،

۱. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=42799>.

۲. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=42799>.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۹.

۴. <https://www.leader.ir/fa/content/27386>.

۵. <https://www.leader.ir/fa/content/26883>.

میراث معنوی امام شهید حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای قدس‌الله نفسه الزکیه ■ ۶۱

علمی، پزشکی و هسته‌ای، پاسداشت و تقویت بی‌نظیر حس وطن‌دوستی در جامعه اشاره نکرد که به دلیل وجود محدودیت در نگارش، تبیین آنها را به مجال دیگری می‌سپاریم.

کتاب‌نامه

قرآن کریم

۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ۲۰ ج، چ ۵، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ ش.
۲. طبیب، سیدعبدالحسین، اطیب البیان، چ ۲، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۶۹ ش.
۳. علی بن الحسین، امام چهارم علیه السلام، الصحیفة السجادية، چ ۱، قم: [بی‌نا]، ۱۳۷۶ ش.
۴. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضة الواعظین و بصیرة المتعظین (ط - القديمة)، چ ۱، قم: [بی‌نا]، ۱۳۷۵ ش.
۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چ ۴، تهران: الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۶. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، صحیفه امام، چ ۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه‌السلام، ۱۳۷۸ ش.

7. <https://farsi.khamenei.ir>

8. <https://www.leader.ir>